

Allame Muhammad Hossain Tabataba'i

ISLAM I MODERNO DOBA*

Put primordijalne ljudske prirode

Može li se povjerovati da islam, uzmemo li u obzir trenutno stanje izvanrednog napretka modernog svijeta, može odgovoriti na potrebe čovječanstva? Nije li napokon došlo vrijeme da čovjek, biće koje je pomoću svog znanja, narugavši se zvijezdama, zašlo duboko u nebesa, odbaci stara vjerska učenja, prihvati nove načine življenja i usredsrijedi svoje snage i volju na unapređenje svoje veličanstvene pobjede?

Prije nego što se upustimo u iznalaženje odgovora, potrebno je napomenuti jednu stvar: tačno je, mi, prirodno, novo volimo više nego staro, te onom što je novo dajemo prednost. No, takva generalizacija ne vrijedi u svakom slučaju i takvo što nije uvijek u praksi primjenljivo. Ne može se, naprimjer, kazati kako je konstatacija da je $2 \times 2 = 4$, stav koga se hiljadama, možda i milionima godina čovječanstvo drži, napokon zastario i da ga treba odbaciti. Ne može se kazati niti da je društveni

* Sayyed Mohammad Hossein Tabataba'i, *Madžmu'e maqalat, Daftar-e nashr va Ferhang-e islami*, Tehran 1371./1992.

život zastarjela opcija te da se treba okrenuti nečem novom – individualnom samačkom životu. Ne može se reći da građanski zakoni, koji u dobroj mjeri krše individualnu slobodu čovjeka, jesu zastarjeli i sputavajući za čovječanstvo, pa da, zato što je čovjek prodro u kosmos i pozabavio se ispitivanjem dalekih zvijezda, oni moraju biti ukinuti a čovjek izbačten iz okova zakona i pravila. U biti, pitanje starog i novog može biti postavljeno u slučaju kad se radi o promjenama koje prati spremnost na promjene, kad se, dakle, radi o stvarima koje su izgubile svoju svježinu i sjaj u srazu s neumoljivim faktorom vremena.

Prema tome, pri raspravama kritičkog ali realističkog pristupa, onim koje se tiču prirodnih zahtjeva vremena i koje analiziraju sam sistem stvaranja i zakone prirode (kao što je to slučaj s našom raspravom o tome može li islam upravljati društvom s obzirom na aktuelnu situaciju čovječanstva), ne smijemo se prepuštati pukim retoričkim razgraničavanjima novog i starog. Treba se uvijek držati onoga što je umjesno.

No, vratimo se pitanju: može li islam upravljati čovječanstvom u trenutnoj situaciji? Ovakvo pitanje, uzmemo li u obzir zbiljsko značenje islama, doimat će se čudnim. Jer, islam znači put koji je za čovjeka odredio sam sistem stvaranja univerzuma i čovjeka. Islam znači učenje i odredbe koje su sukladne specifičnoj ljudskoj prirodi, te upravo zbog te hormoniziranosti s ljudskom prirodom zadovoljava sve stvarne potrebe čovjeka. Dakle, stvarne potrebe, a ne izmišljene potrebe, one koje su plod ljudske uobrazilje i kaprica. Izvjesno je da je ljudska priroda ista sve dok je čovjek čovjekom i da će takva uvijek biti. U bilo kakvom vremenu, mjestu ili uvjetima čovjek da živi, on posjeduje svoju ljudsku prirodu. Njegova primordijalna priroda prostrla je put pred njim, prihvatao to on ili zanemarivao.

Dakle, postavljeno pitanje ima, ustari, ovaj smisao: da li će čovjek, bude li išao putem na koji mu ukazuje njegova primordijalna priroda, ostvariti ono što se podrazumijeva pod srećom i zadovoljiti želje svoje prirode? Odnosno, ukoliko stablo slijedi svoj prirodni razvojni put,

svakako uz uvjete potrebne za njegov razvoj, hoće li ono naposljetku doseći ono što priroda od njega želi?

Islam, znači put ljudske primordijalne, prirodene prirode, uvijek je u ljudskom životu ispravan put. On ne prihvata promjene sukladno ovoj ili onoj situaciji, i u stanju je zadovoljiti potrebe stvarne ljudske prirode. Svevišnji Bog u Svojoj Riječi kaže: *“Ti upravi lice svoje vjeri, kao pravi vjernik, vjeri, djelu Allahovom, prema kojoj je On ljude načinio, -ne treba da se mijenja Allahova vjera, jer to je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”* (Ar-Rum, 30)

Kao što se možemo osvjedočiti, u svijetu postoje različitosti, u svijetu postoje različite vrste živućih organizama, i svaka od njih posjeduje specifičan život, poseban pravac i put koga slijedi, te slijedeći taj put ostvaruju ono što bismo iz perspektive svakog od njih mogli nazvati srećom. Držeći se svog puta, savlađuju različite destruktivne elemente s kojima se sreću i tako osiguravaju vlastiti opstanak. Za zrno pšenice postoji specifičan put njegovog biljnog razvoja. Ono posjeduje u samoj svojoj strukturi biološke mehanizme koji reagiraju na različite uvjete, elemente koji, sukladno potrebama različitih razvojnih faza, bivaju aktivirani, što naposljetku rezultira nastankom pšeničnog klasa. Pšenica nikad ne mijenja svoj prirodni put razvoja i zrenja, ni po vanjskoj ni po unutrašnjoj formi. Nemoguće je, naprimjer, da se posijano zrno pšenice razvije u stablo jabuke, razgrana se i rodi jabukama, ili da se iz njega razvije vrabac s krilima i kljunom. Ovaj zakon vrijedi za sve stvorene vrste, pa ni čovjek nije iznimka od njega. I čovjek u svom životu posjeduje prirodni i prirodni mu pravac, te konačni cilj koji se sastoji u punini ljudskosti i svakolikoj sreći. U njegovoj strukturi postoje upotrebljivi i valjani resursi koji mu omogućavaju da prepozna i slijedi put svoje prirode i koji ga upućuju ka njegovim stvarnim interesima.

Svevišnji Bog u vezi s ovom općenitom uputom, koja postoji za sve vrste stvorenja, kaže: *“Gospodar naš je Onaj Koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, zatim ga kako da se time koristi*

nadahnuo.” (Ta-ha, 50) U vezi, pak, one upute koja vrijedi posebno za čovjeka, kaže: “... i (tako mi) duše i Onoga koji je stvorio pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini – uspjeće samo onaj ko je očisti, a biće izgubljen onaj ko je na stranputicu odvodi!” (Aš-Šams, 7-10)

Iz navedenog biva jasno da je istinski ljudski put, koji čovjeku osigurava stvarnu sreću i boljitak, ustvari put na koji ga upućuje njegova izvorna priroda. Taj put utemeljen je na zbiljskim interesima i dobrima, onima koji su sukladni odredbi stvaranja čovjeka i svijeta, bilo da to čovjek prihvata ili, pod utjecajem emocija i strasti, ne prihvata. Ustvari, čovjek svoje strasti, težnje i emotivnost mora podrediti uputama svoje primordijalne prirode, a ne svoju prirodu podrediti njima. Ljudsko društvo svoj život mora temeljiti na realnosti, a ne na klimavim osloncima ispraznosti i lažnih ideala koje strasti čovjeka nude.

Upravo u tome i jeste razlika između islamskih zakona i ostalih građanskih zakonika. Odnosno, uobičajeni građanski zakoni slijede želju društvene većine (polovica +1), dok su islamski zakoni, utemeljeni na izvornoj prirodi, pokazatelj volje i htijenje Svevišnjeg Boga: Tako, Kur'an presuđivanje i zakonodavstvo rezervira kao Božije pravo: “*A ko je od Allaha bolji sudija narodu koji čvrsto vjeruje?*” (Al-Ma'ida, 50)

Ono što obično važi za mjerodavno u ljudskom društvu jeste ili želja većine ili htijenje jednog čovjeka – diktatora, pa bilo da se radi o istini ili o zabludi, o onom što je stvarno korisno zajednici ili što joj šteti. No, u zbiljskom islamskom društvu mjerodavna je samo istina i pravda, a ljudske želje treba da se tome povinuju.

Ovdje se već dotičemo odgovora na drugu sumnju, odnosno stav da islam nije sukladan prirodi savremenog ljudskog društva. Naime, tvrdi se da ljudsko društvo, koje danas uživa apsolutne slobode i svakovrsni prosperitet, nije spremno da se povinuje ograničenjima koja islam donosi.

I doista, uzmemo li u obzir savremeno društvo sa svom moralnom degeneriranošću u različitim aspektima života i sa svim oblicima ne-

pravdi i neuravnoteženosti koje prijete da unište čovječanstvo, onda islam nije ni u kom slučaju ono što bi takvo društvo prihvatilo i s čime bi se slagalo. Također, ne treba se nadati da će, ukoliko se zadrži trenutačna duhovna klima u društvu, uvođenje nekih oblika islamskih zakona moći osigurati spas i sreću čovječanstva.

Bilo bi to upravo kao kada bismo jednom tiranskom i diktatorskom režimu samo prišili odrednicu demokratski i očekivali potom istinske plodove demokratije ili, uprostimo, kao kada bi bolesnik uzeo napisan recept, i konzumirajući sam papir, a ne lijek na koji ga upućuje, očekivao ozdravljenje.

Međutim, ukoliko sa islamom usporedimo izvornu ljudsku prirodu, čovjeka onakvog kakvim ga je Bog dao, vidjet ćemo da se radi o potpunoj srodnosti i podudarnosti. Kako bi i bilo moguće da ne postoji takva harmonija?! Naravno, posredstvom destrukcija i krivih vizija koje su se kod modernog čovjeka javile kao plod svakovrsne neobuzdanosti, donekle je prekinut odnos između izvorne ljudske prirode i onog puta na koji ga ona usmjerava. Sasvim je razumno, s obzirom na postojeću nepriličnu situaciju, suprotstaviti se toj situaciji i sukobiti se s njom. Ne treba zatvoriti oči pred tim da se ljudska priroda pogrešno usmjerava i time krše nade u bolju budućnost čovječanstva. Historija nam svjedoči da je svaki novi režim nailazio na žestok otpor starog i da je obično tek nakon žestokih sukobljavanja, često i krvavih, uspijevao da prokrči svoj put u društvu. Demokratski poredak, koji je prema mišljenju njegovih privrženika najbolji društveni poredak i odražava volju naroda, ustoličen je tek nakon krvavih revolucija u Francuskoj i drugim zemljama. Isti slučaj je i s komunizmom, čiji poborici tvrde da se radi o "sintezi najvrijednijeg u svim političkim sistemima i istinskom daru čovječanstvu". Dakle, izvjesni otpori u društvu ne znače nužno neprikladnost, pogrešnost ili neutemeljenost nekog učenja. Islam je, uostalom, uvijek živ i posjeduje sve potencijale za vođenje ljudskog društva.

Islam i stvarne potrebe svake epohe

Svakako, važnost bilo kog pitanja koje se uzme u razmatranje ovisi od stvarne, praktične vrijednosti tog pitanja, te rezultata koje njegovo rješavanje donosi. Postoje, naprimjer, stvari koje se doimaju veoma jednostavnim, kao što je to slučaj s pijenjem i jedenjem, no radi se o pitanjima od vitalne važnosti za čovjeka, te je otud i vrijednost rješenja tog pitanja golema.

Istu važnost posjeduju i pitanja koja se tiču života društva i funkcioniranja zajednice, jer od toga u svakom trenutku ovisi milione pojedinačnih ljudskih akcija, pokreta i stavova koji su u stalnom međusobnom odnosu i na temelju kojih svakog dana biva ostvareno na milijarde željenih ili neželjenih posljedica. Stoga, očevidno, pitanje da li učenje poput islama može odgovoriti na sve čovjekove potrebe u svim vremenima ima važnost jednaku opstanku ljudske vrste, a ništa što bi za nas imalo veću vrijednost od čovjeka ne možemo niti zamisliti. Uglavnom, svaki musliman ponaosob, ako posjeduje i najmanje znanje i sklonost ka islamskom nauku, zna taj stav veoma dobro. Vrijednost ljudskog života je, poput drugih intelektualnih stavova islama, nešto što se stoljećima prenosi kao stav njegovih sljedbenika. Radi se o svetom naslijeđu koga jedan naraštaj zavješta drugom. Kako god, i ovo naslijeđe poput drugih vjerskih svetinja, zauzima svoje mjesto u svijesti vjernika, često bez da bude detaljno proanalizirano i rastumačeno.

Mi smo istočnjaci i koliko nam je poznato iz historije naših predaka, koja seže čak hiljadama godina unatrag, društveni okviri koji su nad nama vladali nikad nam nisu ostavljali slobodu mišljenja, posebno što se tiče socijalne tematike. Kratki period ranog islama bijaše poput bjeline zore koja pruža nadu da će nas obasjati svjetlo dana, no duga noć, koju su potom stvorile represije samoljubivih tirana, navukla je zastor preko tih nada. Ostali smo s oštricom mača pod vratom, izloženi batinama, strašnim mukama, tamnicama i užasnoj sredini. Ostali smo da vršimo svoju drevnu dužnost; govoriti: "Da, gospodaru! Upravu ste! Sluga sam pokoran!" Samo izuzetno mudar

i vispren čovjek mogao je svoje svetosti sačuvati u izvornom obliku. Vladari i velikodostojnici iz tih vremena nisu nipošto bili indiferentni kad je trebalo gušiti svaku raspravu o slobodi. Za njih je bilo izuzetno bitno da se ljudi bave svojim poslom, ostavljajući po strani pitanja vlasti i uprave. Veoma dobro su uočili da glavna ishodišta društvenih kretanja počivaju na snazi volje mislećih pojedinaca. Stoga su vlasti svoja nastojanja koncentrirala na kontrolu javnog mišljenja, i to na način da su same vlasti nastojale biti glavni misleći autoritet u društvu. Uglavnom, radi se o činjenicama iz historije, koje može bez naročitog truda uočiti svako ko je iole upućen u prošlost naših predaka.

Kasnije, evropsko poimanje slobode, nakon što je natopilo Zapad, prelilo se na Istok, gdje je prvo dočekano kao rado viđen gost, eda bi uskoro postalo neprikosnoveni gospodar u našem vlastitom domu. Premda se radilo o svojevrsnom gušenju nas samih i pukom prizivanju slobode, ipak je to bila izvrsna prilika za nas da povratimo svoje izgubljene blagodati i nanovo uspostavimo nekadašnju sintezu između znanja i djelovanja. Nažalost, upravo ta evropska sloboda, koja nas je izbavila od domaćih tlačitelja, zasjele je na njihovo mjesto, postajući sad ona naš "misleći um". Mi nismo niti stigli shvatiti šta se desilo. Kad smo došli sebi, vidjeli smo da je prošlo vrijeme naših krunisanih autoriteta, autokratskih domaćih suverena i aristokrata koje se moralo bez pogovora služiti. No, sada smo morali činiti ono što Evropljani čine i slijediti samo onaj put kojim oni idu.

Bilo je prošlo već hiljadu godina otkako je iranska zemlja primila u sebe Ibn Sinaovo tijelo. Njegova djela ležala su u našim knjižnicama, a njegovi stavovi i ideje bili su na našim jezicima, i ništa više. Prošlo je više od tri stoljeća otkako je u Iranu ustanovljena Mulla Sadraova filozofska škola. S druge strane, Teheranski univerzitet već dugo je imao u svom sastavu filozofski fakultet. Ali tek kad je na nekoj konferenciji jedan zapadnjački orijentalista pohvalio Mulla Sadraovo filozofsko učenje i počeo ga prezentirati, kod nas se digla sva ona vrevica i hvalospjevi o Mulla Sadrau. To su tek neki primjeri koji dobro oslikavaju stanje

našeg intelektualnog identiteta u svijetu danas, pokazuju da je naš identitet postao čedo tuđinaca, da smo intelektualno bankrotirali i postali tuđe sluge.

Takvo je stanje većine naših intelektualaca, a mali broj onih koji su uspjeli u izvjesnoj mjeri sačuvati svoju intelektualnu nezavisnost postaju žrtvama kompleksa podijeljene ličnosti. Oni su inficirani idejama Zapada, dok istovremeno pokušavaju ostati lojalni intelektualnom naslijeđu Istoka. Nastoje, tako, stvoriti kompromis između dva dijela vlastite ličnosti. Jedan od naših učenih ljudi, naprimjer, nastoji u tekstu pod naslovom "Islamska demokratija" pomiriti muslimansko naslijeđe i zapadnjačku tradiciju. Drugi gospodin, pak, piše o islamskom komunizmu "primjenjujući" vjersko učenje na problem klasnih sukoba. Začudne su to stvari! Tako islam ne sadrži ništa drugo vrijedno spomena osim nekih aspekata demokratije ili komunizma. Zašto bismo onda gubili vrijeme baveći se nekim četrnaest stoljeća starim stvarima, tražeći tu nešto što nam je novo doba svakako donijelo?! Ako islam posjeduje drugu, nezavisnu stvarnost, ako on jeste živa zbilja i autentična vrijednost, zašto bi trebalo iznalaziti za nj kompromise s konzumentima nekih novih učenja?

Nakon Drugog svjetskog rata učeni ljudi na Zapadu s velikim su se žarom i radoznalošću bacili na izučavanje različitih vjerskih učenja, objelodanjujući intenzivno svoja zapažanja. Oponašajući ih, i mi smo se, manje-više, našli na istom putu, te se postavilo niz pitanja vezanih za našu svetu vjeru islam: Jesu li sve vjere ispravne? Jesu li sve "nebeske" religije išta drugo osim niz društvenih reformi? Posjeduje li religija ikakav drugi cilj izuzev čišćenja duše i popravljanja morala? Trebaju li religijski rituali zauvijek zadržati isti oblik? Može li se islam primjenjivati na moderno doba? itd.

Naravno, kada se učen i radoznao čovjek nađe pred nekim pitanjem, on prvo provjeri validnost tog pitanja ispravnim znanstvenim kriterijima, te se tek potom upušta u njegovu analizu i iznalaženje odgovora. Zapadnjački naučnici vjeru drže socijalnim fenomenom,

koji je, poput samog društva, posljedica niza prirodnih faktora. Prema njima, sve su religije, uključujući i islam (ovo važi za one koji su blagonakloni spram religije) plod uma genijalnih pojedinaca, ljudi koji su, zahvaljujući čistoj duši, izuzetnoj pronicljivosti i nesalomljivoj volji, uspostavili odredbe namijenjene moralnoj i praktičnoj reformi svojih društava. Ove odredbe se, sukladno postupnom napretku ljudskog društva, mijenjaju i usavršavaju. Empirijsko iskustvo i ljudska historija dokazuju da se ljudsko društvo postupno kreće ka svom savršenstvu, da je čovječanstvo svakim danom sve civiliziranije, što dokazuju i rezultati psihologije, sociologije, čak i filozofije, posebno učenje dijalektičkog materijalizma. Društvo, dakle, ne može stalno ostati u istom stanju, te tako ni zakoni koji se tiču društva ne mogu biti nepromjenljivi. Zakoni koji su osiguravali sretan život primitivnom čovjeku, lovcu ili sakupljaču plodova, ne mogu nipošto biti dovoljni ljudima koji žive u današnjem naprednom svijetu. Zakoni iz doba kad se putovalo na konju i magarcu ne mogu se primjenjivati na doba kad se putuje avionima, uskoro i vozilima na atomski pogon. Ukratko, želi se kazati kako ljudsko društvo u svakom dobu treba zakone i moral koji će odgovarati prirodi tog doba.

Zakon s gledišta islama

S druge strane, islam posjeduje niz odredbi i pravila kojim na najbolji način osigurava sreću i dobrobit ljudske zajednice. Izvjesno je da islam posjeduje metode i odredbe koje se u različitim epohama različito manifestiraju, ali im je konačnica uvijek sreća ljudskog roda. Ovo zapažanje bit će jasan odgovor zapadnjačkom naučniku koji pita može li islam doista zadovoljavati potrebe svake epohe.

No, treba vidjeti da li Časni Kur'an, sveta knjiga islama i najbolji tumač ciljeva ovog čistog učenja, poslanstvo i religiju tumači sukladno socijalnim, psihologijskim i filozofskim teorijama koje zazivaju posebne odredbe i pravila za svako doba? Ili Kur'an postavlja niz fiksnih, nepromjenljivih zakona i moralnih normi koje važe za svako

doba, a ako je tako, koliko su ta kur'anska gledišta primjenljiva u svakoj epohi? Želi li Kur'an da ljudska zajednica bude statična bez obzira na protok vremena, odnosno zatvara li svaka vrata napretku društva i ljudske civilizacije?

Sasvim je jasno da Časni Kur'an religiju posmatra kao nešto što proistječe iz nadnaravnog, skrivenog svijeta (*'alam al-ghajb*). On poruku religije veže uz cijeli sistem stvaranja i stalnu promjenljivost kosmosa. Kur'an istodobno zagovara nepromjenljivost i postojanost vjerskih i etičkih postulata, no na način drugačiji od zapadnjačkog poimanja: časni Kur'an odredbe islama smatra, ustvari, nizom principa koji upravljaju sistemom univerzuma, naročito ljudskim društvom i čovjekom, s punim obzirom na njihovu aktivnu prirodu. Drugim riječima, Kur'an islam predstavlja kao niz principa koji su u potpunoj harmoniji sa počelima stvaranja, i oni su zato nepromjenljivi na isti način kao i sama priroda. Ti zakoni manifestacija su zbilje svijeta, te se kao takvi ne mogu prilagođavati željama ili tlapnjama bilo kog pojedinca. Oni nisu poput zakona i statuta despotskih i diktatorskih režima, ali nisu niti poput zakona demokratskih država u kojima odlučuje stav većine. Islamski zakoni su, najjednostavnije kazano, volja Gospodara univerzuma.

Kako islam zadovoljava potrebe svake epohe?

Različite sociološke rasprave ističu da je čovjek, želeći zadovoljiti svoje potrebe, a ne mogavši sam savladati sve smetnje na koje je pritom nailazio, bio prinuđen okrenuti se društvenom životu. Također, u pogledu zakona uvijek se ističe da zajednica svoje vitalne potrebe i zdravo funkcioniranje može osigurati samo uspostavom niza pravila i zakona u skladu s vlastitim potrebama, te uz postojanje vlasti koja će te zakone i pravila sprovoditi. Izvjesno je, dakle, da ne može funkcionirati zajednica u kojoj bi svaki pojedinac postupao po vlastitom nahođenju i bez ikakvog obzira spram drugih članova zajednice. U svakom slučaju, možemo zaključiti sljedeće:

- Glavni razlog postojanja društva i zakona jeste zadovoljavanje životnih potreba
 - Svi narodi, čak i oni najprimitivniji, poput urođeničkih plemena, posjeduju svoje zakone i pravila društvenog života
 - Vitalne potrebe zajednice danas se uglavnom određuju na temelju volje većine
 - Volja većine ne odgovara uvijek stvarnosti niti znači boljitak
 - Postoji niz zakona koji razvojem društva i općim napretkom podliježu promjeni, a radi se o zakonima koji se tiču specifičnih životnih uvjeta i društvenog trenutka. No, postoje i zakoni koji se tiču same "ljudskosti", odnosno koji su zajednički svim ljudima, u svim vremenima i važe za sve društvene uvjete i sredine.

Islam, kao svjetopogled koji se ne tiče samo nekog, tačno određenog društva ili doba, u svom naučavanju tretira "prirodnog čovjeka". Drugim riječima, islam se bavi specifičnom strukturom ljudskog bića, odnosno prirodom koja je svim ljudima zajednička, radilo se o Arapu ili ne-Arapu, crncu ili bijelcu, siromahu ili bogatašu, ženi ili muškarcu, obrazovanom ili neukom, starcu ili mladiću... "Prirodni čovjek" je ustvari primordijalno biće, ono koje čuva svoju od Boga mu datu prirodu i koje je neukaljano tlapnjama vlastite duše.

Ustvari, islam je svoj odgojni sistem zasnovao upravo na specifičnosti ljudskog bića, odnosno taj metod zasniva se na ljudskoj intelektualnosti, ne emotivnosti ili strastvenosti.

Primordijalnom prirodom čovjek poima da je sav postojeći svijet, od atoma do najsavršenijih organizama, utemeljen na čudesnom poretku i preciznim zakonima koji upućuju na Boga kao Stvoritelja i Ustrojitelja. "Prirodni čovjek" shvata da je čitav svijet, i pored sve različitosti njegovih komponenti, jedna i jedinstvena veličanstvena konstrukcija, čiji su svi dijelovi u svojevrsnom međuodnosu, među njima postoji posebna veza i oni utječu jedni na druge.

Svijet čovjeka koji predstavlja zaista samo dijelić u ukupnom ustroju univerzuma, fenomen je u čijoj pojavi udjela imaju ostali

dijelovi svijeta; on je ustvari proizvod cijelog svijeta, odnosno proizvod volje Gospodara svijeta.

U svakom slučaju, odredbe i propisi islama dijele se u dvije grupe: postojane i promjenljive. Postojani, odnosno nepromjenljivi, oni su propisi koji se tiču nepromjenljive ljudske prirode, odnosno oni koji se tiču svih ljudi u svim vremenima. Ljudi, naime, posjeduju niz zajedničkih osobina i potreba, poput samilosti, straha, nade ili potrebe za hranom, odjećom ili stanom.

Radi se, znači, o nečemu što čovjeka karakterizira hiljadama godina, pa je besmisleno očekivati da čovjek, zato što živi u modernoj epohi, odjednom prekriži svoju ljudsku prirodu. Islam u svom čistom nauku zagovara stav da ljudsko biće ne može osigurati sve svoje duhovne i materijalne potrebe osim uskladivši se sa onim odredbama i zakonima koji za njega važe shodno samom sistemu stvaranja.

Što se promjenljivih odredbi u islamu tiče, treba reći da čovjek pored niza stalnih prirodnih mu potreba i pravila, koristi i zakone koji ovise od doba i situacije. Izvjesno je da čovječanstvo nikad neće biti bez takvih normi i zakona promjenljivog karaktera. "Prirodni čovjek" nikad ne može biti izuzet od specifičnih zahtjeva mjesta i vremena u kome živi. Ukratko, svi zakoni koji znače boljitak za zajednicu i koji donose korist muslimana nipošto ne mogu biti sprečavani, no treba uvijek imati na umu da se radi o ljudskim, a ne Božijim zakonima. Ti zakoni validni su sve dok znače boljitak, inače nema nikakve smetnje da budu poništeni.

S druge strane, Božiji propisi postojani su i zauvijek nepromjenljivi, tako da niko, pa niti vrhovni vođa muslimana, nema prava da ih eventualno mijenja, krši ili suspendira.

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić